

JUHÁSZ GYULA PROBLÉMÁK

(A Juhász kritikai kiadás margójára)

Több mint három esztendeje került könyvtári forgalomba Juhász Gyula *Összes művei* kritikai kiadásának három első kötete, a *Versek**. Magam jelentkeztem a feladatra, hogy bírálatot írjak róla és mégis három év telt el, míg mondanivalómat papírra vettem. Annak idején szabályos recenzióra készültem. A Juhász kritikai kiadás elvi kérdéseiről és a gyakorlatban megvalósult eredményeiről, problémáiról szerettem volna írni. A költőhöz fűződő ifjúkori, személyes emlékeim, lírájának mindmáig bennem élő, eleven áramlása azonban három esztendő elteltével is lehetetlenné teszi, hogy csupán a kiadvány természetéből következő műfajú kritikát írjak. Nyilván, ha tovább halogatnám a megfogalmazást, akkor sem változnék a szándék — és a számomra egyedül kívánkozó mondanivaló-formálás — közti összefüggés. Szabálytalan műfajú írás marad így ez a recenzió: *jegyzeteket írok a kritikai kiadás margójára*.

Előljáróban néhány általános szót a kiadásról. — Az I. kötet jegyzetapparátusának élén a következőt olvassuk: „Az életében (t.i. Juhász életében) megjelent versköteteiben egész költői oeuvre-jének alig több, mint egyharmada kapott helyet, a többi napilapokban, nem egyszer kérésreletű kis nyomtatványokon rejtett.” (I. köt. 317.) Később arról is értesülünk, hogy pontosan 71 teljesen ismeretlen és 298 kötetben meg nem jelent verset hoz nyilvánosságra a kritikai kiadás. (322.) Ilia Mihály és Péter László munkájával így csaknem megháromszorozódott Juhász Gyula összegyűjtött költői életműve. A csaknem megháromszorozódott versanyagot a sajtó alá rendezők a klasszikusok szövegkiadásának a Magyar Tudományos Akadémia szabályzatának szellemében, mintaszerű feldolgozásban adták közre; a költői életműhöz az egyes köteteknek csaknem felét kitevő, sokoldalú, a szövegeknek minden kérdésére figyelemmel levő jegyzetapparátust csatolva. A kitűnő kiadást bőséges képanyag egészíti ki, ami egyrészt fontos kiinduló pontja a Juhász-ikonográfiának, másrészt a költő életében megjelent munkáinak címlapjait, eredeti kéziratokat és a költő sajátkezű javításaival ellátott korrektúralevonatokat tartalmaz. (Az utóbbiakat úgy válogatták össze a sajtó alá rendezők, hogy Juhász Gyula írásmódját pályájának minden szakaszából bemutassák.)

Ilia Mihály és Péter László a kritikai kiadás sokéves, aprólékos pontosságát és nagy szorgalmat igénylő munkájával minden dicséretet kiérdemelnek. Annál inkább, mivel — közismert, hogy — századunk nagy magyar költői közül éppen Juhász Gyula műve az, ami szinte megoldhatatlannak tűnő — és e kiadásban lényegében megoldott — gondokat, problémákat ad fel a kutatónak, szövegkritikai, a versek keletkezési ideje, valamint a sajtó alá rendezéssel kapcsolatos más kérdések tekintetében. Valószínűség szerint — hiszen az abszolút teljesség elérhetetlen — az elkövetkező időkben még előkerülnek ismeretlen, vagy kötetben közre nem adott Juhász Gyula versek. Azonban az ezutáni leletek sem fognak lényegesen módosítani azon a képen, ami a kritikai kiadás anyagából, időrendjéből és jegyzeteiből elélünk tárul. E kitűnő kiadás helyes szövegközléseivel, a versek keletkezésének, időrendjének meg-

* *Juhász Gyula Összes Művei — Versek*. I—III. kötet. Szerkeszti Péter László. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály és Péter László. Akadémiai Kiadó, 1963. 534, 611, 510. l.

állapításával a filológiai problémák egész sorát maga oldotta meg és egyúttal megadja a lehetőséget a további kutatások számára. A továbbiakban mi is ilyen kérdéseket szeretnénk legelőször fölvetni. Kérdésfelvetéseink maguk sem merülhetnek fel, illetőleg a kérdésekre adandó válaszok nehezen volnának bizonyíthatók a mostani kiadásra való alapozás nélkül.

A «Juhász-vers» kialakulása

Egy régi — annak idején a két élő főszereplő, Juhász és Kosztolányi iránti rosszul értelmezett kegyeletből meg nem írott — irodalomtörténeti problémáról szeretnék mindenekelőtt szólni, amit a kritikai kiadás időrendje elevenített fel emlékezetemben, s a tétel kifejtését az időrend, valamint a kiadás jegyzetanyaga maga is támogatja.

Még egyetemi hallgató koromban (1932-től), intenzíven foglalkoztatott Babits, Juhász és Kosztolányi pályakezdése. — Induló fiatalember számára — aki bár találkozott már néhány-szor a nyomdafestékekkel — lehet-é izgalmasabb kérdés a nagy elődök kezdeti útjának tanulmányozásánál, útkereséseik és eredményeik vizsgálatánál?! — Hogy miért éppen az ő indulásuk foglalkoztatott? A szegedi, Fodor-utcai lakásának magányába visszavonult, beteg Juhász Gyulát személyesen ismertem, illetőleg ismertük *Szegedi Fiatalok*. Az Ady-nemzedék értékelése tekintetében ekkor már kialakuló közvéleménnyel ellentétben, nagyra tartottuk a szegedi költőt. Ismertük — ő maga nemegyszer emlegette — tanácsköztársaság alatti és utáni szerepét, hallottunk tőle is a Hétvezér utcai Munkásotthonban tartott előadásairól. Nem véletlen, hogy a mi körünkben készült az első igényes tanulmány róla, Baróti Dezső könyve (*Juhász Gyula*. Szeged 1933). A szeretve tisztelt szegedi költő vezetett el két ifjúkori barátjához, Babits-hoz és Kosztolányihoz, akikkel együtt tanult a budapesti egyetemen. Hármójuk „földalatti” korszaka izgatott; *A Holnap*, illetőleg a *Nyugat* előtti írásaik, amelyek jórészt vidéki lapokban, nem kis számban éppen a *Szeged és Vidéke* című radikális, délutáni napilapban jelentek meg. A nyomtatásban napvilágot látott, gyakran még kiforratlan, iránytűkereső írások mellett rendkívül érdekelték azok a levelek, amelyeket Babits és Kosztolányi ifjúkorukban írtak Juhász Gyulához.* Fiatalos lelkesedéssel telítettek ezek a levelek. Beszámolnak egymásnak a levél-írók olvasmányaikról, s elküldik a levelekhez csatolt másolatban írásaikat. Egyik a másik írását lelkesen magasztalja; kezdő, alakuló verseik kapcsán is elődeiktől különböző újítástudat hatja át őket. A lelkes és lelkesítő baráti hang 1906 februárjában török meg először: Kosztolányinak Juhász Gyulához írott egyik levelében. Ez a levél sajnos nem élte túl a háborút, hacsak nem lappang valahol. Tartalmára azonban jól emlékszem, s fülemben cseng a levél atmoszférája, tónusa is. A mindig udvarias, választékos Kosztolányi éles, goromba hangot fogalmaz. — Azzal vádolja Juhász Gyulát, hogy ő a *siker*: aki szenior volt Négyesy professzor mellett az egyetemen, aki megnyerte Kiss József tetszését és *A Hét* munkatársa, s aki már Ady Endre *kegyeibe is „beférkőzött”*, tőle az íróasztaliók és vidéki lapok számára dolgozó, ismeretlen költőtől „ellopta” azt a formát, amit a *Magyar Szonettek*-ben megalkotott. — Az éles hangú levélben végül kijelenti Kosztolányi, hogy — ezután *magyar szonett* típusú verset már nem írhat — és nem is fog írni —, mivel az a látszat támadna, mintha ő utánozná Juhászt. Ez a látszat támadna, mert az ő új hangot jelképező magyar szonettjei (*Kisasszony*, *Szent László jelenése*, *Zrínyi a költő*) eldugott helyen jelentek meg, a *Szeged és Vidéke*-ben, Juhász „után-

* A Kilyéni Irma gyűjteményében őrzött leveleket, kiegészítve Juhásznak Babits-hoz és Kosztolányihoz írott leveleivel, a második világháború utolsó előtti esztendejében, 1943-ban sajtó alá rendezte BABITS MIHÁLYNÉ, TÖRÖK SOPHIE. A kiadó (Franklin társulat) felkérésére — mivel Török Sophie nem lévén filológus — a sajtó alá rendezés munkájában e sorok írója is részt vett. A német megszállás miatt sajnos már nem jelenhetett meg a levelezés; az ostrom alatt a szedés is megsemmisült, s csupán egy csonka korrektúralevonata maradt fenn. — Ugyanezt az anyagot egyrészt kibővítve, másrészt a háborús pusztulás következtében megcsonkulva, ismét sajtó alá rendezte BELIA GYÖRGY: Babits—Juhász—Kosztolányi levelezése. — A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 1959. (Új Magyar Múzeum, Irodalmi Dokumentumok Gyűjteménye. 3.)

zatai” pedig (*Gellért püspök, Géza király, Mathias rex*) fővárosi napilapban, a *Budapesti Naplóban*. — Az elveszett, vagy lappangó levél mondanivalóját, az utóbbi szavakat leszámítva, megírja Kosztolányi a Szegeden tanárkodó Babits Mihálynak is: „Nem akarok Juhászáról írni: a szemébe megmondottam neki mindent! Ő azok közé tartozik, kik minden híron tudnak zörögni s egy kis nyomdafestéktől megkergülnek. A verseim jórészt ellopta, átgurta és — főleg — elrontotta s miután csuszás-mászással felcsúszott az Adykhöz és Kiss Józsefekhez, csodálkozást keltett azzal, mit az én irófiókomból csent. Olvasta a „Magyar szonett”-jeit; nem vette észre a csenést a jelzőkben, a formában, az egész hangban? De azért mindenki vivátot kiált feléje . . .” (1906. február 19. — V. i. *Belia* i. kiadványa 110.)

Ady beérkezésének ideje ez (az *Új versek* 1906 januárjában lát napvilágot). A Babits-hoz írt, imént idézett levél most nem idézett bekezdéseiben lehetünk tanúi Kosztolányi első Ady ellenes felindulásának. A Juhászra vonatkozó vádak mindössze egy rövid bekezdését teszik ki az Ady ellenes kirohanást tartalmazó hosszú levélnek. Ezért is ír így Kiss Ferenc a három költő indulásának kutatója: „joggal tekinthetnénk Kosztolányi vádjait az első Ady-ellenes felindulás sajátos melléktermékének”. (A *beérkezés küszöbén*. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága. — Akadémiai Kiadó: 1962. Irodalomtörténeti Füzetek. 37. szám. 83. lap.) De maga Kiss Ferenc is tudja, hogy nemcsak erről van szó, a „valóság — írja — mégis bonyolultabb”. Babits, aki az induló Ady megítélésében Kosztolányival egyetért, sőt a felindult kirohanásokat tartalmazó levélre küldött válaszában még rá is licitál, Juhászt bizonyos értelemben megvédi, illetőleg a „csenést” más hangsúllyal magyarázza: „Csak Juhászt veszem ki az Ön kaptája alól: Juhászáról nekem csupán kedves emlékeim vannak; ő nem olyan tanulatlan gyenge legényke, mint a többi s ami a csenést illeti — aki annyit ír, ki ne csenne? — öntudatlanul persze.” (*Belia* i. kiadványa. 115.)

„. . . aki annyit ír . . .” megjegyzése Babitsnak elemzésre szorul, nemcsak Juhász Gyula, hanem a levélíró szempontjából ugyanúgy, mint a címzett vonatkozásában. Vessünk egy pillantást Juhász indulásának, költői kezdeteinek rétegeire. Pontosan magyarázta e kérdést *Juhász Gyula problémák* című tanulmányában Szabolcsi Miklós (Lásd *Elődök és kortársak* című tanulmánykötetben. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964. 57–60.): — Gondolkozásának, szemléletének alaprétege, — fejtegeti Szabolcsi — az otthonról hozott, „konzervatív-függetlenségi kurucosság”, s az induló lírikus — a mondottakkal szervesen összefügg — nem a századvégi, polgári irányulású költőkre visszhangzik, hanem ugyanez idő ellenzéki, de félhívatalos verseire, költészetére, Endrődi Sándor és Ábrányi Emil verseire. — Szabolcsi foglalkozik a Juhászt és barátait egyaránt megérintő modern, külföldi példaadókkal is (Nietzsche, Ibsen, Csehov, Tolsztoj, Puskin, Taine, Rodin stb.), akiknek műve külföldön két egymás után következő állomást jelez, de „magyarországi hatásában . . . a haladó polgári irodalom elősegítője, a konzervatív gondolkozásmódból való felszabadulás előkészítője . . .”

Szabolcsi magyarázata után térjünk vissza Babits szavaihoz. Juhász ebben a periódusban valóban sokat ír, összehasonlíthatatlanul többet, mint Babits, vagy Kosztolányi; s ugyanakkor 1906 előtt jóval kisebb mértékben fedezhetők fel mondanivalójában, valamint versformálásában újszerű vonások, mint két barátjánál. Korántsem állítom azt, hogy a század első évtizedének közepén Babits és Kosztolányi már kiforrott költők. Nem azok. De Babitsnál már jelen van újszerű hangmegütése, s az európai esztétizmust egyéni tartalommal igyekszik megtölteni. Kosztolányi verseit pedig — ha még nem is kiérett fokon, de — áthatja sajátos zaklatottsága és egyéni jellegű formai bravurossága. Az aggályosan keveset író Babitscal és az ekkor még szintén nem bőtermésű Kosztolányival ellentétben, a sokat író Juhász Gyulánál viszont igen lassú folyamat eredménye — s barátainál később következik be —, hogy gondolkozásának, műveltségének, izlésének rétegei, s az ezekre ráépülő — Babitséval és Kosztolányiéval jórészt még azonos — új gondolkozási, irodalmi és művészeti példák egységbe állva, egyéni verseket hozzanak létre: megalkotva a jellegzetes *Juhász Gyula-verseket*. A század első évtizedének közepén — ismétlem — ez a folyamat még nem következett be nála. Verseiben jórészt

feloldatlanul, különböző — már említett —, nem is éppen előremutató hazai mintaképeket követ, s rajtuk kívül néhány külföldi példát: Verlaine-t, Samaint, Nietzsche-t, Wilde-et stb. Olvasmányai, műveltségi tájékozódása, alakuló ízlése folytán szoros barátság fűzi Babitshoz és Kosztolányihoz, de versei még ekkor konzervatívabb benyomást keltenek társaiénál. Ebből az időből való lírájából még hiányzik az egyéni hangmegütés és ott van a nyoma néhány külföldi költő befolyása ellenére a „konzervatív-függetlenségi kurucosság”-nak. Újra mondom, konzervatív benyomást tesz ekkor még ez a líra, s talán ennek is tulajdonítható, hogy az egyetemen ő került Négyesy professzor közelébe s nem Babits vagy Kosztolányi. Bizonyára az elmondottak magyarázzák azt is, hogy társait megelőzve, korán megnyíltak számára a publikálási lehetőségek. És végül ugyancsak ezzel függhet össze, hogy a Négyesy-stílusgyakorlatok sokrétű társaságában nemcsak a magabazárkózott Babitscsal és a megjelenésében is egyéni, elegáns Kosztolányival tart barátságot, hanem kapcsolatot talál és levelez a *stílusgyakorlatok* azon tagjaival, akik a baloldaliakkal szemben tüntetően magyaros, fekete mentében jártak, az úgynevezett „Bokréta” tagjaival, Oláh Gáborral, de még Maday Gyulával és Gyökössy Endrével is.

Térjünk vissza a magyar szonettekkel kapcsolatos úgynevezett „lopás” kérdéséhez. Néhány adat a „tényálláshoz”: Kosztolányi a *Szeged és Vidéke*, 1905. szeptember 10-i és 29-i számában közread három verset (*Kisasszony*, *Szent László jelenése*, *Zrínyi a költő*), amelyek majd első verskötetének, a *Négy fal között*-nek (1907) *Magyar Szonettek* című ciklusában is szerepelni fognak. Öt hónap múlva jelenik meg Juhász Gyulának az a három szonettje (*Gellért püspök*, *Géza király*, *Mathias rex* — az utóbbi a költő első verskötetében *Mátyás király* címen szerepel) a *Budapesti Napló* 1906. február 2-i számában, amelyekkel kapcsolatban Kosztolányi „lopással” vádolja barátját. — Miről van itt szó tulajdonképpen? Kiss Ferenc (i. tanulmányában, 78. l.) a *magyar szonettek* típusú vers tekintetében Kosztolányi elsőbbségéről ezt írja: „Ami a kezdeményezés érdemét illeti az kétségtelen, hogy nálunk e versekig nem volt szokás — írja — a hazafias költeményeket szonettformában írni.” Ezután összeveti a Kosztolányi és a Juhász szonetteket. Az összevetések már ez ifjúkori állomásnál megmutatják néhány esetben a két költő közti alkati, alaptermészetbeli eltéréseket, másutt (Kosztolányi: *Szent László jelenése* — *Juhász: Gellért püspök*) a versteremtésben szorosabb egyezéseket. Kiss Ferenc megállapításai, a verset kitűnően értő és érző irodalomtörténész helyes megfigyelésein alapulnak. Elemzései azonban mégis úgy hatnak, — ha nem is hangban, hanem hozzáállás tekintetében — mint a *védőügyvéd* szavai Juhász mellett, a *vád képviselőjével* Kosztolányival szemben. Akarva, nem akarva ilyen hangsúlyúvá válik elemzése azáltal, hogy a személyes indulattal nyilatkozó fiatal Kosztolányi *szavait* figyeli, a „lopás” szóban rejtőző, kegyelet-sértően ható tartalommal áll szemben, ahelyett, hogy az irodalmi folyamatok törvényszerűségeinek szellemében a *szavakat* helyére tenné, és a valóban lényegeset, az elvi kérdést venné bonckés alá. Az ilyen elvibb megalapozású értelmezéshez — véleményem szerint — nem elegendő a Kosztolányi kezdeményezte magyar szonetteknek a nyomában létrejött Juhász szonettekkel való összevetése. Teljes világosságot akkor deríthetünk a kérdésre, ha a szegedi költő jelzett darabjait — esetleg hozzácsatolva néhányat ezután keletkezett verseiből — összehasonlítjuk barátja magyar szonettjei előtt írott *saját* verseivel. Máris bocsássuk előre, hogy ez az összevetés arról fog tanúskodni, hogy Juhász Gyulára döntő indítással voltak Kosztolányi versei: a *Kisasszony*, a *Szent László jelenése* és a *Zrínyi a költő* megjelenése nyomán kezd kialakulni, s későbbi útján versről-verse mélyzengésűbbé válik az a szonett-típus, ami minden más magyar költő művétől meg fogja különböztetni a *Juhász Gyula-verset*.

Juhász Gyula nem 1906 februárjában ad közre először szonettet. Első ilyen formában írott darabja a *Szüzek* 1904-ben keletkezett, s 1905 elején jelenik meg *A Hét-ben*. 1905-ből datálódó szonettjeit: a *Művészet*, a *Herakles*, a *Shakspeare* (sic!), a *Hajnal*, a *Nagyvárosok magánya*, *Óda a Dionysoshoz*, *Fidiás az népnek*... Végül 1906. januárjában jelenik meg — még a Kosztolányi inkriminálta szonettek előtt — a *Szokratesz*. E korai szonettek parnasszien példák

kat követnek; objektivitásra, plaszticitásra törekszik bennük a költő, bár egyikét-másikát áthatja bizonyos fajta érzelmesség, — mintha Hérédia-ba Verlaine vegyülne, — azonban ekkor még csak elvétve, néhány vers néhány sorában jelenik meg az a személyesség, ami Juhász Gyula kialakuló, majd kialakult alkotásainak olyannyira sajátja lesz. Egyik darab többnyire eltér a másiktól; eltér, mivel más és más példák inspirációjára jött létre. Arról van itt szó, amit Kosztolányi Babitshoz írott levelében goromba indulattal így fogalmaz: „Ő azok közé tartozik, kik minden híron tudnak zörögni.” (Belia i. kiadványa, 110.). Ebben az időben készült szonettjeiben — miként e korszakának egyéb verseiben — utánoz, példákat követ, magáévá tesz itthoni és külföldi mintákat, hogy az utánzás, a kísérletezés kohójában költői egyénisége kialakuljon, kiforrjon, s képes legyen majd megmutatni valódi önmagát. Még annyit: a felsorolt korai szonettek lényegesen különböznek azoktól, amelyeket majd Kosztolányi indítása nyomán megalkot, amikor kezdi kialakítani, majd kialakítja a maga sajátos, mind személyesebbé váló, gordonka hangra emlékeztető versformáját.

Álljon itt végre három vers Juhász Gyula — szinte fordulatszerűen — bekövetkezett fejlődésének illusztrálására. Elsőnek tudatosan nem a legkorábban írt szonettjeiből veszem a példát, hanem a *Szokratesz*-t idézem, ami csupán pár héttel jelent meg a *magyar szonett* fordulat előtt. Másodiknak egy Kosztolányit, az elsőnek megjelent *magyar szonettjei* közül a *Szent László jelenését*. És végül Juhász első három, Kosztolányi után keletkezett szonettjéből a *Mátyás királyt*.

Szokratesz

A „Görög szonettek”-ből

Az apja szobrász volt. Márványtömegből
Heroszt és istent formált könnyű kézzel,
Heroszt, ki istentetteket merészel,
Istent, ki emberként leszáll a mennyből.

Az apja szobrász volt. Ő maga gyöngé,
Az orra tömpe és a karja lankadt,
Iromba kőn ő nem vesz diadalmat,
Márvány helyett tán suta karja törne!

De a szemében, ő de a szívében
Az apja lángja ég szilaján, épen,
S a lelke lendül, bár lehull a karja,

A heroszt s istent nem kőből faragja,
De lelkekből. Dús igéjére lesz
Kő helyett: Plató s Arisztótelesz.

Szent László jelenése

Viharra dördült az ég alja távol.
László morzsolta a szent olvasót,
aztán letette, s a vén bibliából
halkan, hívőn deákul olvasott.

Hálát adott, hogy jámborak a népek,
s kihalt az elhagyott pogány berek.
Szavára villám lobbant és setét lett
az arca elsápadt s megreszketett.

És messze az ég kékes, ferde, kancsal
tűzét veté el a felhőn vadul,
úgy, mint midőn még háborgott Hadur.

S vér-csapta szüggyel a fénykődbe fent
a karcsu gím könnyezve megjelent,
halálra válva, lángoló aganccsal.

Mátyás király

Nézd Donatello márvány vésetét,
A karvaly orrt, a dactól görbe ajkat,
Mely gúnyt nyilazva sújt, bár csukva hallgat,
Nézd a szemét, mely fényes és setét!

Ez ő! Rőt multunk ércizmú magyarja,
Királyi holló, mely nyugatra tart,
Mely fölgyújtja a bus magyar avart,
Mely a jövődőt lángolón akarja!

Pusztára épül tündérpalotája,
Plutárkot érti és Cézárt csodálja
És elmereng olasz kéz remekén.

De garaboncásként viskóba járva,
Míg irt keres az árva pór bajára,
Érezi, hogy mily magányos szegény!

Juhásznak a *Budapesti Napló* 1906. január 14-i számában megjelent *Szokratesz*-e jellegzetes parnasszien szonett. A Nietzsche megfogalmazta apollóni és dionysosi görögség problematikáját aprólékos műgonddal juttatja kifejezésre. Juhász egyetemi éveinek kutatója Greza Ferenc írja: „E plasztikus, szoborszerű portré költőiségét mélyíti el és teszi modernné a jambusban levő zökkenő, a 12. és 14. sor kétféle, magyaros és időmértékes ütemezési lehetősége, a hanyag rímek fáradt és finom zenéje, az alliterációk és asszonancok elomló, ábrándos játéka”. (Vö. *Juhász Gyula egyetemi évei*, Akadémiai Kiadó, 1964. — Irodalomtörténeti füzetek. 44. szám, 93. l.) — Kosztolányi verse egészen más jellegű alkotás. Persze ő sem ősnemzés útján alkotja meg sajátos légkörű, magyar történelmi témájú szonettjét, a *magyar szonettet*. Kiss Ferenc (i. tanulmányában. 78. l.) helyesen elemzi a Kosztolányi-féle magyar szonett előzményeit, összefüggéseit, s a folyamatot, ami létrehozta. Az ötlet minden valószínűség szerint José Maria de Hérédiára megy vissza, aki nemcsak az antik világ és a reneszánsz alakjait mintázta meg szonettben, hanem szülőföldjéhez, Kubához fűződő emlékeit is. Ugyancsak kimutatható Kosztolányi kapcsolata a parnasszien másik kiemelkedő alakjával, Leconte de Lisle-lel, akit miként Hérédiát már fordított — Babits egykorú levele szerint utánozott is —, sőt nem sokkal később tanulmányt írt róla. (Kiss Ferenc i. tanulmánya. 78. l.) Kosztolányi tehát — akinél már korábban jelentős szonett-gyakorlatnak vagyunk tanúi — tőlük kapja az indítást, tematikailag Hérédia kubai vonatkozású verseit követi; magyar történelmi témákra alkalmazza, magyar talajra teszi át és verseinek atmoszférája — ahogy a Hérédia szonettek Kubáét, az ővéi az Alföld, szorosabban véve szülőföldjének Szabadkának a légkörét sugározzák. A már raffinált verstechnikával megalkotott szonettben jellegzetes atmoszféra van, az Alföld atmoszférája. Az ő magyar szonettjének — lényeges ezt is hangsúlyozni, nemcsak a történelmi tematika, hanem ez a légkörteremtés a legfőbb újítása. — És végül Juhász Gyula:

Mátyás királya. Más már ez a vers, mint a korábbi objektivitásra, plaszticitásra törekvő szonettjei. Kosztolányinál feloldódik a szonett keménysége a magyar téma és a hozzá kapcsolódó hazai, alföldi légkör folytán. Most Juhásznál a parnasszienes, kemény indítás után ugyancsak kinyílik a történelem, személyessé válik — amit Kosztolányi elindított tovább épül —, már nemcsak az Alföld, s itt a szegedi gyerek- és ifjúkorban felszívta világ járja át a verset, hanem valami más is. A korábbi Juhász-szonettek egy-egy sorában felvilanó szubjektivitás kiszélesedik; itt még kissé áttételesen jelentkezve, de később a költő legszemélyesebb, egyéni lírájának juttatva helyet. Korábbi szonettjeiben — képzőművészeti hasonlattal élve — miként a szobrász aprólékosan mintáz, itt miként a festő festeni kezd és ezutáni verseiben mind fokozottabb mértékkel *festői eszközökkel* dolgozik.

Kosztolányi indítására létrejött Juhász Gyula-féle első magyar szonettek még csupán kísérletek, de már ezekben is megmutatkozik a költő pályáján jelentkező új, s ugyanakkor — igaz van Kiss Ferencnek, mikor ezt elemzi — a két költő, Kosztolányi és Juhász közötti alkati, s az ebből következő más atmoszférát teremtő eltérés. Nem sok időnek kell eltelni, hogy a szegedi költő versről-verse mind előbbre haladjon, s alkotásainak egymásutánjában kialakuljon a *Juhász Gyula vers.* Alig három hónappal később lát napvilágot — közbeesően nem egy szonettet jelentetve meg — *Shakespeare* című verse. Szándékosan ezt idézem, s nem valamelyik magyar témájú szonettjét; benne, e nem magyar témájú versben is a kiérés útján mutatkozik Juhász Gyula versformája: az a forma, ami minden kortársának alkotásmódjától megkülönbözteti az övét:

Az esti ködben, őszi esti ködben
Hazabotorkál, véle a homály,
A dérütötte hold lassan kelőben;
Már itt az ős és itt az este már.

Az országúton kósza álmok járnak,
Danol a szél, halódik a határ,
Járnak az árnyak, vége van a nyárnak,
Már itt az ős és itt az este már.

A kandallóban sírnak már a gallyak,
Künn a tarlókon kárognak a varjak,
Nyárnak halála: árnyak élete.

Violás alkony, opálos színekkel,
Nézi a néma, nagy, magányos Ember:
Szívében kong, bong a Téli rege!

Szó volt már róla, hogy a Kosztolányi-féle magyar szonett újításának nemcsak a történelmi téma, hanem a belőle áradó légkör, az Alföld atmoszférája is velejárója. Juhász Gyulára a kettő együtt volt elindító hatással. A kettő együtt, s mivel — alighanem a szegedi költő természetének alapvonása volt; már korábbi parnasszien szonettjeit is átjárta itt-ott az érzelem, és áttételes formában valami személyesség — az érzelem, a személyesség kibontakoztatására olyannyira alkalmas magyar szonett formájában ezek a vonások mindjobban előtérbe kerülnek. Kosztolányi pontosabb, tartózkodóbb, „mivesebb” szonettjével ellentétben Juhásznál a lazább, kevésbé pontos versformálásban ezek az elemek válnak majd uralkodóvá, — ahogy az utóbb idézett szonett példája is mutatja — nemcsak magyar tematikájú verseinek, hanem egyéb tárgyú szonettjeinek, sőt nemcsak szonett jellegű alkotásainak is sajátja lesz. Már éltünk ezzel a hasonlattal: a szobrász módszerekkel megalkotott parnasszien versek fellazulnak és mindinkább a festői, — mondjuk ki ezt is — az impresszionista módszer kerül előtérbe.

Az indítás, amit a Kosztolányi-féle *magyar szonett* gyakorolt Juhászra, kétségtelen. Az indítás azonban semmiképpen sem csökkenti a példaadás nyomán kialakult *Juhász-vers* jelentőségét. Mert kérdezem: — csökkenti-e az *Ady-vers* nagyságát, hogy kialakulásakor Jehan Rictus költészete jelen volt, vagy Petőfi Sándor nagyságát Béranger példaadása?! — Aligha! — Babits aki — idéztük levélrészletét korábban — már fiatalon igyekezett enyhíteni a Kosztolányi által emlegetett „lopás vádját”, a húszas évek elején Balassival kapcsolatban szinte elméletileg fogalmaz e kérdésről. Szavai ide is vonatkoznak: „Egy költő sem fejezheti ki azt, ami nincs benne, s még az irodalmi hatások sem csupa véletlenek: hanem lelki okokat, s lelki eredményeket árulnak el.” (*Balassa. Az Élet és Irodalom* című tanulmánygyűjteményében, Budapest, év nélkül, 71. lap)

Kosztolányi — miként az elveszett, Juhász Gyulához írt levelében kijelentette — valóban abbahagyta a *magyar szonettek* jellegű versek írását. Ifjúságom idején, amikor Babits, Juhász és Kosztolányi pályakezdése foglalkoztatott, a szegedi költővel való személyes találkozások után előbb Babitsot, majd Kosztolányit is felkerestem. A szereplők tanúságát szerettem volna rávetíteni hideg adataimra. Kutatásaim, valamint, az adatoknak a szereplőknél tett személyes ellenőrzése nyomán három tanulmányom is született. A Babitsról és Juhásról szólót korán megírtam és adtam közre (*Magabazárkózott költő*. Babits Mihály Szegeden, — Erdélyi Helikon, 1935. — *Arisztokratizmus és szecesszió*, — Nyugat, 1937.). A Kosztolányival kapcsolatos kérdések megfogalmazására és a cikk megjelentetésére csak a felszabadulás után került sor. (*Kosztolányiról*, — *A Budapest* című folyóiratban 1947. január. Újra kiadtam: *Vázlatok és tanulmányok* című kötetemben: Budapest, 1955.) 1934. decemberében kerestem fel Kosztolányit a Vár alatti, Tábor utca 13 alatti lakásán. Beszélgetésünk során — tapintatos formák között, mivel akkor még zavarólag hatott reám is a probléma — szóba hoztam a *Magyar szonettek* ügyét is. Egykorú jegyzeteim alapján így írtam meg cikkemben a beszélgetésnek idevágó részét:

„... a Magyar Szonettekről faggattam, első érett verseiről, amelyekben megtalálta költői hangját és példaadásával ismét polgárjogot szerzett irodalmunkban a szonettnek.

— A *Magyar Szonettekkel* stílust teremtett — mondtam, — s hogy van az, hogy a fiatalkori versek megjelenése után hosszú éveken át egyet sem s azután is kevés szonettet írt? — Kosztolányi elmosolyodott és tartózkodó, szenvtelen értekező hangon ezt felelte:

— A stílus helytállás. Fiatalkorom írói eszménye formát talált a szonettben: a megvalósítás után csak ismétélhettem volna ebben a stílusban azt, amit egyszer már megteremttem. A költőnek pedig az a dolga, hogy minden új jelenséggel megújulva kerüljön szembe. Későbbi szonettjeim lényegesen más stílusúak, mint a fiatalkoriak. — Ezután még egyszer hangsúlyozta: A stílus helytállás.”

Csaknem harminc év elteltével a régi indulat régen lehült, tapintatos kérdésem nyomán a költő esztétikai fejtegetésbe bocsátkozott, s még csak halvány utalást sem tett az ifjúságában közte és Juhász Gyula között történt „incidensre”.

A magyar szonettek ügyének mintegy függeléke az, amit Kosztolányiról szóló írásom utolsó bekezdéseiben vettem papírra. Magam sem tudom ide tartozik-e? Idézem, s a szerkesztőre bízom: kinyomtatja-e, vagy kihúzza?!

„És látogatásomat követő tizedik napon, a *Pesti Napló* karácsonyi száma két Kosztolányi-verset közölt. A kettő közül az egyik (*Szellemidézés a New-York kávéházban*) szonett volt. Büszkén olvastam az Osvátra emlékező vers érett, tökéletes sorait, szinte Kosztolányi társ-szerzőjének éreztem magamat.

Ahogy visszagondolok a tíz évnél régebben volt Tábor utcai látogatásra bizonyosra veszem, hogy a vers első két sora még akkor megszületett, midőn ott ültem Kosztolányival szemben, aki a *Magyar Szonettekről* folytatott beszélgetés közben ismét megkínált frissen készült feketekávéval:

A kávé gőze illan át forogva
a téli reggel füstjén szertesztét,
s ott, ahol zabáltunk hajdan éhgyomorra
dicsőséget, dohányt és feketét,

nők, villanyok között, tombolva, nyersen,
a lehetetlent érzem én magát,
szeszélyt, kalandot, sok-sok régi versem
és ifjúságom vad aeter-szágát.

Lásd, most jöhetnél, Osvát. A halál tán
el is bocsát, jelenj meg e találgán,
ragyogj föl a barok oszlop megett,

hadd lássam egyszer még, örökre sértett
gyászomba, rég eltűnt, fényes kísértet,
vezérkedő, roppant szemüveged.

A havas vasárnap délelőtti beszélgetés emlékét idézi számomra a vers első két sora. De nemcsak az első két sor. Az egész szonett az együtt töltött pár órát rögzíti versbe. Beszélgetésünk folyamán hullámzó témák talaján épül fel mind a tizennégy sor, ha látszatra másról beszél is. A művészet végső igazsága szerint arról szól e vers, ami Kosztolányit gyötörte, arról, ami beszélgetésünk lényege volt, arról, ami témánkból versbe sűrítendő. — Mert hisz mi más volt a témánk, ha nem az ifjúság és a halál? — Ekörül kanyargott minden mondat, ezt kerülgette minden kimondott és ki nem mondott szó s ez járja át a *Szellemidézés a New-York kávéházban* szakaszait is. Tudom, magyarázatom könnyen minősíthető szavakkal való játéknak, hangzatos szófecsérlésnek. Az ifjúság és a halál atmoszférája valóban átítatja a verset — mondhatná bárki, valóban ez foglaltatik mind a négy szakaszban, megbújva a belső rétegek között. De ez a halk téma nem önmagában, hanem Osvát Ernő emlékét idézve alkotja meg a verset. Voltaképpen Osvát-vers ez: a szerkesztő nevét pedig meg sem említette beszélgetésünk során Kosztolányi. Igaz ez, betű szerint. Sok mindenről volt szó azon a délelőttön, azonban Osvát neve egyszer sem merült fel. A neve nem, de bizonyosan mondhatom, hogy a halott szerkesztő szelleme ott kísértett a beszélgetésben. Én magam sem tudtam még akkor, de annál jobban tudta a költő. Osvát neve nem merült fel, azonban szelleme közöttünk járt: Kosztolányi kétszer is megidézte:

— A stílus helytállás — mondotta, s röviddel azután megismételte.

Évekkel később hallottam, hogy Osvátnak gyakran visszatérő axiómája volt ez. Azóta meggleltem *Az elégedetlenség könyvéből* című aforizma-gyűjteményében is.

Végül: a karácsonyi Pesti Napló másik Kosztolányi-verse. Címe: *Ének a fiatalokról*. Kissé pirulva és zavartan, szégyenkezve és felmagasztosulva olvastam az érett férfibölcsesség tárgyilagos líráját, s úgy éreztem, mintha egy Jupiter-lámpával világítaná meg a költő az én éretlen, rajongó, lelkes fiatalságomat:

Nézd, hogy figyelnek, hogy rajongnak,
mikor eszed már unva fontol,
csodát remélnék egy levéltől,
egy hírtől és egy telefontól.”

Juhász Gyula verseinek kritikai kiadása nyomán — nem is távoli időben — meg fognak jelenni a költő prózai munkái. Ezek az alkotások; szépirodalmi prózája, cikkei, tanulmányai, kritikái és publicisztikai jellegű írásai összegyűjtve, minden bizonnyal sok tanulsággal szolgálnak majd a kutatás számára; a Juhász-filológia kereteit ugyanúgy tágítani fogják, miként támogatói lesznek a kor egész irodalma teljesebb megértésének. Amikor a *Versek* kritikai kiadását tanulmányoztam, egy és más kérdés megvilágítása céljából átlapoztam a költő kötetben már eddig is kiadott prózai írásait. Megfigyeléseim közül szeretnék néhányat már most, a Juhász-próza megjelenése előtt felsorakoztatni. Olyan megfigyelések ezek, amelyek legalább annyira vonatkoznak a versekre, mint a prózára: a *Juhász-vers* és a *Juhász-próza* viszonyát érintik.

Nagy költőink versalkotásainak és prózájuknak egymáshoz való viszonya, a különböző prózai műfajoknak a költészetben halhatatlanná vált művészek tevékenységében játszott szerepe általánosságban is izgalmas probléma. Különösen elgondolkoztató kérdés ez irodalmunk történetének azon századai kapcsán, amikor még nem csak hogy a líra volt a vezető műfaj — hiszen az maradt a líra többé-kevésbé a két világháború között is —, hanem a magyar társadalom és vele az irodalom sajátos „fejlődési rendellenessége” folytán a próza még elvétve alkotott jelentőset.

— Irodalmunk múltjának kutatói közül ki az, aki ne tanakodott volna már azon — más századok hasonló jelenségei mellett, — hogy míg a XVII. századi prózaíróink többségének írásai — nem beszélve a legnagyobbakról, elsősorban Pázmányról — többnyire ma már elavultnak hatnak, addig a század nagy költőjének, Zrínyi Miklósnak prózai munkái, de még levelei is, mindmáig elevenek; hatalmas retorikus erejük révén élnek, ugyanúgy miként verses művei. — És nem hasonló-é a helyzet Petőfi Sándor esetében? — A múlt század 40-es éveinek prózájának tekintélyes részét szinte belepte a por, alig olvashatók, s ugyanakkor Petőfi útinaplószerű írásai ma is elevenek, élő alkotások, ragyognak, akár költészete. — Folytathatók tovább; felsorakoztathatnánk még számos példát a múlt századból ugyanúgy, mint irodalmunk régebbi századaiból. Azonban ne folytassuk tovább. E kérdés kifejtése és megoldása helyett érintsünk néhány olyan problémát, amelyek már a *Juhász-vers* és a *Juhász-próza* viszonyához vezetnek.

Először vessük fel néhány XX. századi magyar költőnek saját szépprózai alkotásukhoz való viszonyának egy kérdését. Kosztolányi, Illyés Gyula és Radnóti Miklós költői, illetőleg lírájukhoz kapcsolódó szépirodalmi prózájuk szolgáltatja a példát. A jelenség, ami a *Juhász-vers* és a *Juhász-szépirodalmi próza* összefüggéseire vezet, náluk is megfigyelhető. Hármuk közül elsőnek Radnóti Miklós fejlődésének útján figyeltem fel a jelenségre. A legfiatalabb magyar klasszikus költőnek sajnos egyetlen szépprózai alkotásával, az *Ikek-havával* foglalkozva tűnt fel az első pillanatban egyedinek látszó, a tovább gondolkodás során általánosítást kívánó jelenség. Az egyedinek tűnő megfigyelés a következő volt: — Radnóti Miklós szépprózai műve költői pályája első tíz esztendejének végén születik meg; lezárása, prózai összefoglalása az addigi út egyik lényeges tematikájának, a költő gyerekkora annyi szorongást támasztó, tíz éven át verseket teremtő emlékanyagának. Lírai verseiben gyakorta megjelent gyerekkori emlékeinek összefoglalása, lezárása az *Ikek hava*, de a gyermekkori emlékanyagon kívül, bizonyos értelemben lezárása egész addigi útjának (Vö. *Utószó*, Radnóti Miklós *Ikek hava* — Napló a gyerekkorról, Magyar Helikon, 1959. c. kiadványhoz, 45–46. l.) — Az első pillanatban egyedinek látszó jelenség megfigyelése nyomán gyorsan eljutottam az általánosításhoz: — Némely költők — így fogalmaztam, — akkor alkotják meg első jelentős szépprózai műveiket, midőn lírai mondanivalójuknak valamelyike a parázként izzó vers, tömör forma-kereteiben kezd kihűlni, midőn az anyagnak csak versben kifejezhető feszültsége csökkenni kezd, távlatot nyer és ezáltal lehetővé válik a költőnek a széppróza eszközeivel is elmondania azt, ami korábban csak versben volt lehetséges. Ezeknek a költőknek első jelentős

szépprózai alkotása éppen ezért lezárása a lírikusi pálya egy szakaszának, hogy a prózai összefoglalás nyomán új felfelé iveléssel haladhassanak majd tovább, lírai mondanivalóikkal, a lírai kifejezőeszközök világában. (Vö. i. h. 45. l.) —

Amikor a Radnóti pályáján megfigyelt, kezdetben egyedinek látszó jelenség általánosításához eljutottam, Illyés Gyula, majd az ő pályájának áttekintése után Kosztolányi Dezső fejlődési útjára figyeltem fel. Joggal idéztem fel az ő pályájukat, hiszen a Radnótinál öregebb Illyésnél és a nálánál is öregebb Kosztolányinál hasonló jelenségre figyelhettem fel, mint az *Ikrek hava* írójánál.

A hasonló törvényszerűség Illyés Gyula esetében alig szorul részletes elemzésre. Ő is költőként szerez magának hírt, első megjelenései nyomán, a 20-as évek végén. A földdel, a tájjal, a rajta élő emberrel egyívű tartozó, érte helytálló lírikus szólal meg alkotásaiban. Az évszázados paraszti nyomorúság világa hevíti sorait; a szabadságot hívja költészeté a szolgaság helyébe. Olyan kép bontakozik ki általa a szegényparaszti életéről, amelyhez hasonló t egyetlen költőelődje sem volt még képes festeni. A kép egyszer ünnepélyes, máskor keserű indulatok hevítik szavait; realiztikus leírások, elbeszélő részek szövik át líráját; tárgyiasság, tárgyilagosság jellemzi módszerét és ugyanakkor a szegényparaszti légkör legfelsőbb világának ábrázolása. Első korszaka lírájának ez a tárgyias, tárgyilagoss, realiztikus, gyakran elbeszélő elemekkel teletűzdelt vonásai vezetik el a költőt a verses epikához, a 30 -as évek elején létrejött remekműhöz, *A Három Öreg*-hez. Az elbeszélő költeményben a lírában alkalmazott módszer megfordul. Ott a lírát szövik át elbeszélő elemek. Itt az epikát hevíti át a líra. Azonban, hogyha át is hevíti az epikát a líra, mégis ez a mű vezet át Illyésnél a prózai alkotás területére. Első klasszikus értékű prózai művét — az *Ikrek hava* szerzőjénél megfigyelt törvényszerűséghez hasonlóan, — ő is akkor alkotja majd meg, amikor az indulásától alapvető lírai mondanivalója a vers keretein belül kezd kihűlni, amikor az anyagnak *csak versben kifejezhető* feszültsége csökkenni kezd, távlatot nyer és lehetővé válik a széppróza eszközeivel is elmondani azt, ami korábban csak *versben* volt lehetséges. *A Puszták népe* ez a prózai alkotás; ez az, ami lezárja addigi lírai útját; szépprózai összefoglalása korábbi lírai tematikájának, s egyúttal — hasonlóan, mint a Radnótinál jellemzett állomás — új lírai szakasz elindítója; nyomában új felfelé iveléssel ismét a költő halad tovább, a lírai kifejezőeszközök világában.

Amikor a Radnóti pályáján megfigyelt jelenség általánosítására törekedtem, majd hasonlóságot fedeztem fel Illyés Gyula fejlődésének útján, párhuzamos jelenséget igyekeztem felismerni az első *Nyugat* nemzedék költőinek körében is. Kosztolányi pályáját idéztem fel; 20-as évekbeli, prózairói teljesítményeire gondoltam legelőször — a *Néró*, a *Pacsirta*, az *Arany-sárkány*, az *Édes Anna* létrejöttének idejére —, amikor a lírikus helyett a szépprózairó Kosztolányi került előtérbe, amikor versei másodlagosak akkori regényeihez képest, s a költő majd csak a 30-as években emelkedik fel ismét, lírájának történetében addig sohasem látott, „megszenvedett” magaslatra. Meg is fogalmaztam a jelenség láttán a korábbi kiegészítő általánosítást: — Tanúi lehetünk olyan művészi pályának is, amelyben a lírai szakasz határán megjelenő szépprózai alkotás után rövidebb vagy hosszabb ideig nem a lírában, hanem a prózában fogja megjelenni kifejezőeszközeit a művész. — (Vö. Radnóti *Ikrek hava* című művéhez írott i. utószavamat, 45. l.)

Kosztolányi esetében azonban a kiegészített általánosítás utáni is marad további elemzést igénylő probléma. A még felvethető problémát inkább csak jelezni óhajtom. — Kosztolányi is költőként, versekkel indult. Első verskötetét (*Négy fal között*, 1907.) azonban már a következő esztendőben novellák (*Boszorkányos esték*, 1908) követik. Ezután jelenik meg a sikert, a beérkezést jelentő verskötet, *A szegény kisgyermek panaszai* (1910), majd utána újra csak novellák látnak napvilágot (*Bolondok*, 1911.). És a következő esztendőben a képlet változatlan: versekkel párhuzamosan mindég ír novellákat, a versköteteket novelláskötetek követik; majd a 20-as években — nagy prózairó korszakában — regények. A felvetett kérdés elemzését mellőzve, csupán ennyit: — Az ő életművében a vers és a próza viszonya korántsem

tekinthető át olyan világosan, s eddig nem vizsgált jelenségek felvázolását is igényli, ellentétben két fiatalabb költőtársának példájával.

Egyszerűbb, világosabb és könnyen áttekinthető a kérdés Juhász Gyula esetében. Prózájának kritikai kiadása előtt teljes képpel nem rendelkezünk sem szépirodalmi, sem pedig egyéb próza alkotásairól. Azonban még az életében, általa kiadott prózai kötete (*Holmi. év nélk.*), valamint válogatott prózai írásainak Péter László sajtó alá rendezte kétkötetes gyűjteménye (*Örökség*. 1958.) megfelelő eligazítást nyújt a probléma megragadásához. Juhász szépirodalmi jellegű prózát viszonylag keveset írt. Prózájának nagyobbik felét cikkek, tanulmányok, publicisztikai írások teszik ki. Szépirodalmi prózát, tárcát, novellát írt már ifjúságában is. De ezek alig számíthatnak figyelemre. Legjelentősebb szépprózai alkotását, az *Orbán lelke* című kisregényét 1924-ben írja, a másik kiemelkedő elbeszélését, *A tékozló fiút* 1925-ben. Mindkettő önéletrajzi természetű alkotás, s a kettő együtt, miként Radnótinál az *Ikek hava*, Illyés Gyulánál pedig *A puszták népe* lezárása, összefoglalása addigi lírai mondanivalója lényegének. Az első, a kisregény, a szakolcai tanár világát idézi, s a szakolcai atmoszférába belesűríti az elbeszélő műfaj eszközeivel, ami líráját mindaddig feszítette. A második, *A tékozló fiú*, ez a kisebb terjedelmű elbeszélés, mintegy kiegészítése az *Orbán* lelkének. Élete első lázadásáról szól benne, kispap korszakáról, a renddel való szakítást eleveníti meg. Itt is benne foglalják korábbi lírai mondanivalójának egy része, s ezen túl — az *Orbán lelke* nem másként — egy-egy bekezdésében kommentálása is a maga fejlődésének. Egy kispap-társa halálával kapcsolatban így fejezi ki a maga ifjúkori lázadásának világát: — Nem érzett semmi félelmet a halállal szemben, az élet sokkal inkább kezdte érdekelni, az élet, amely a tárt ablakon keresztül tavaszi csillagokat és orgonákat dobál most feléje.* — Másutt, az egész életében újat kereső, jövőre tekintő ember már a rendbéli lázadásával kapcsolatban így nyilatkozik: — Olyan fiatal volt és olyan fogékony minden iránt, ami új és ami bátor. —

A tékozló fiú lírájának egyes elemeit összegezi a széppróza módszerével, viszont az *Orbán lelke* — már említettük — a szakolcai atmoszférába szinte belesűríti mindazt, ami addigi líráját feszítette. Kisregényét ugyanaz a légkör járja át, mint a Juhász-versek: — *az unalom, a nyomott vidéki atmoszféra, a vidéken maradotság, a céltalanság, Anna emléke, s a „szívéhez nőtt” magány.* Az *Orbán lelke* írója a sok meghurcoltatás, szenvedés, bukott harcok után tudomásul veszi, hogy — mindennek így kell lennie. — A lemondás légköre árad soraiból, de ugyanakkor megleveníti a jövő felé tekintő, harcos fiatal tanárt, aki „a régi magyar irodalom demokratikus vonásairól magyarázott”, aki azt tanította, hogy „Dózsa György parasztlázadásából ugyanaz az elnyomás és keserűség tört utat magának, amely Apáti Ferenc Feddő énekéből, Heltai Gáspár meséiből és a magyar dráma első kísérleteiből is kiérzik.” Az *Orbán lelke* lezárás, leszámolás a múlttal, de ugyanakkor testamentum, jövő felé tekintő vallomás is. Egyik bekezdésében a következőket olvassuk: — Mi már nem érjük meg azt a világot pajtás, amelyik eljön, mert el kell jönnie, amikor egy nagy és szent dolog lesz, a *munka*, és amikor minden ember munkás lesz, nem robotos, mint én, mint mi; mi már nem érjük meg azt a világot, amikor nem az athéni dögvész lesz a fontos, hanem a szabad levegő, a tiszta öröm, a szép élet, a boldog ember. Erről lekéstünk pajtás, szenvedni és meghalni: ez a mi leckénk. —

Lezárás, összefoglalás, — újra mondom — addigi lírai mondanivalóinak szépprózai szintézise együtt a két mű az *Orbán lelke* és *A tékozló fiú*. De Juhász Gyulánál már nem következhetik be az, ami Illyésnél és Radnótinál bekövetkezik, hogy a szépprózai írás — jelen esetben a két szépprózai írás — nyomában új felfelé íveléssel haladhasson tovább lírai mondanivalóival, a lírai kifejezőeszközök világában. Hiszen utolsó, maga sajtó alá rendezte verskötete, a *Testa-*

* Az idézett mondat utolsó szavai egy fiatalkori Radnóti vers ihletőjének látszanak. A vers címe: *Tétre leső dal*. 1930. november 14-én keletkezett, a költőnek a szegedi egyetemre kerülése első idején. A kétszakaszos vers második versszakában a következők olvashatók: „kék májusunk vörös orgonát dobált fiatal díszül kalapunkra;...” Radnótinak a szegedi költő alkotásába való elmélyedése egybeesik Szeged megismerésével, az itteni egyetemen megkezdett tanulmányaival.

mentum a kisregény megírását követő esztendőben jelent meg, versanyaga jórészt készen volt az *Orbán lelke* keletkezése idején, s egyidőben jelenik meg a másik, lezáró, összefoglaló jelentőségű elbeszélésének, *A tékozló fiúnak* a keletkezési dátumával. De az is igaz, hogy a *Testamentum* című verskötet csúcsein jelzi Juhász Gyula költői pályáját. Utána betegsége mindjobban elhatalmasodik rajta; verseiben legfeljebb tartja a régi szintet, de magasabbra már nem emelkedik.

A Juhász-vers és a Juhász-publicisztika

A Juhász-próza tanulmányozása során a korábbiakban vázoltak mellett, a költő versének és prózájának egy másik problémájára is felfigyeltem. A *Juhász-vers és a Juhász-publicisztika* összefüggésének kérdése ez. Az elemzéshez kiindulópontul kínálkozik Ady Endre verseinek a maga publicisztikájához való viszonya. Adynak nagyszámú versmondata publicisztikai írásaiban nyert először megfogalmazást, s azután rövidebb, vagy hosszabb, nem egyszer sok-sok év elteltével sűrűsödik bele az Ady-vers kereteibe. Néhány példa: — Montecarlói tartozkodása nyomán létrejött cikkeiben benne foglaltatnak úgynevezett „pénzversei”-nek elemei; azok a versmondatok, amelyek a *Vér és arany* kötet egyes alkotásaiban sűrű telítettséggel, a jelképek a szimbolumok telítettségével jelennek meg. Koczkás Sándor figyelt fel arra, hogy *Az Illés szekerén* című vers (1908) sorai két régi (1902, 1906), egymástól is távoli időben keletkezett Ady-cikkben készülődnek. (Vö. Ady Endre, *Ijju szivekben élek*. A válogatás és az Ady-tanulmány Koczkás Sándor munkája, Bp. 1958. 358–359.) A költő prózai műveinek kritikai kiadása figyelmeztet arra, hogy a *Májusi zápor után* című (1908) Ady-vers *életöröm-motivuma* csírájában felfedezhető egy 1902-ben keletkezett cikkének egyik bekezdést indító soraiban. (Vö. Ady Endre *Összes Prózaí Művei*, III. kötet. Sajtó alá rendezte Koczkás Sándor és Vezér Erzsébet, Bp. 1964. 330.). E sorok írója pedig, a *Nyárdélutáni hold Rómában* (1911) című vers elemeinek prózai megfogalmazását fedezte fel nem sokkal a vers létrejötte előtt írt útinaplójában a költőnek (Vö. *Miért szép?* Századunk magyar lírája verselemzésekben. Bp. 1966. 55–67.).

Adynál ezt a jelenséget könnyen összefüggésbe lehetne hozni azzal a körülménnyel, hogy politikai gondolkozása, szemlélete jóval korábban kialakult, mint maga a jellegzetes Ady-vers. Nyilván van is összefüggés e körülménnyel, azonban bocsássuk előre: nem nélkülözhető a magyarázathoz a költő alkotómódszerének figyelembevétele sem. Mielőtt e kérdésre térnénk, vizsgáljuk meg a vers és a publicisztika viszonyát Juhász Gyula életművében.

Juhász Gyula publicisztikai művei egészében — nagyrészt vidéki lapokban láttak napvilágot — ma még áttekinthetetlenek. A felszabadulás előtt jóformán semmit sem olvashatott kötetben ezekből az írásokból az irodalomtörténész. A felszabadulás után, éppen ezért szinte revelációként hatott Garamvölgyi József feldolgozása, Juhásznak a forradalmak idején készült cikkeinek az elemzése (*Juhász Gyula és a forradalom. 1917–1919. — Irodalomtörténet*. 1952. 186–221.). A költő publicisztikájának mindmáig csupán egy kis hányada jelent meg kötetben (Vö. Péter László sajtó alá rendezésében, a már i. *Örökség* című kiadvány I. kötetét.). Kötetben kiadott cikkeinek ez a kis hányada is elegendő azonban ahhoz, hogy a vázolt kérdésre válaszoljunk.

Az ő publicisztikájában is felfedezhetünk olyan írásokat, amelyeknek témája találkozik verseivel. Péter László az *Örökség* jegyzetapparátusában utal nem egy ilyen találkozásra. Idézzünk néhány példát: *A kis Petőfi Szegeden* című cikk (1911) kapcsán írja: „Vö. „Egy ház” és „Petőfi Zoltán” című költeményeivel.” (Az első vers 1926-ban, a második 1913-ban keletkezett.) *Bomba helyett bombaszt* című cikk (1918) jegyzetében ezt olvassuk: „Juhász Gyula már (1918 tavaszán) a cikk megjelenése előtt elítélte az olasz író háborús uszítását *Gabriele d'Annunzionak* című versében”. — *Hódmezővásárhely* című cikk (1926) jegyzetéből: „Vö. *Vásárhelyi sétatéren* című versével.” (A vers keletkezési ideje 1925.) —

Juhász publicisztikája tanulmányozásakor két lényeges eltérést fedezhetünk fel verseinek és cikkeinek relációjában az *Ady-vers* és az *Ady-publicisztika* viszonyának jellemzett sajátosságaival szemben. Míg Ady-nál a publicisztikai írásokban készülődik, alakul, formálódik nem egy későbbi verse, addig Juhász cikkeinek többsége — Péter László adatai is ezt igazolják, — a hasonló tematikájú versek után keletkezett. Így a Juhász versek egy kis hányada talán ott formálódott korábbi prózai írásaiban, de költői alkotásának nagyobbik felénél csak fordított lehet a helyzet; mivel a publicisztikai írások születtek a versek létrejötte utáni időben. A további vizsgálat azonban e feltételezéstől is eltérő eredményhez vezet; s az emlegetett reláció tekintetében megmutatja a második lényeges eltérést Ady és Juhász között. Arról van szó, hogy a *Juhász-vers* és a *Juhász-publicisztika* között — született legyen a vers vagy a cikk korábban — csupán *tematikai* összefüggés fedezhető fel; a versek alakulását, formálódását, készülődését — ahogy Adynál megfigyelhető — hiába keressük Juhász Gyula prózai írásaiban; mint ahogy a később keletkezett publicisztikai írás sem csirázik — csak témájában függ össze — a korábban írott verssel.

Hogy Juhásznál ez a törvényszerű, Adynál pedig a korábban ismertetett sajátosság, a két költő egyéniségének különbözősével függ össze, valamint ezzel egybehangzóan, kettejük alkotómódszere közötti eltéréssel. Emberileg közel álltak ketten egymáshoz. Ady Nagyváradon egész életre szóló befolyást gyakorol Juhász szemléletére, gondolkodására. Ady Endre és a nagyváradi radikálisok nélkül nem juthatott volna el Juhász az 1917 után írott publicisztikájának politikai magaslatára. Juhász élete végéig rajongva tisztelte Adyt; versekkel idézte emlékét, s halálának évfordulóin nem mulasztotta el cikket írni róla. És mégis — magyarázatra szorul-e — hogy gyökeresen más egyéniség az egyik és a másik költő?! A magyarázat felesleges. Annál inkább felesleges, mivel a két egyazon politikai irányba tartó és mégis nagyon különböző egyéniség közti különbség kifejeződik kettejük eltérő alkotómódszerében, stílusában is. Az alkotómódszerben, a stílusban; ami e jellegzetesen átmeneti korban, az adott ellentmondások közepette, az Ady típusú egyéniségnél nem lehetett más, mint a *szimbólizmus*, Juhász Gyulánál pedig — pályája nagyobbik szakaszában — az *impresszionizmus*. Izgalmas feladat lenne részletesen elemezni, hogy a kor, a társadalom ellentmondásai, az egyéniség és más tényezők összjátékából miként következik Ady Endre esetében a szimbolizmus, Juhász Gyula pályája nagyobbik szakaszában pedig az impresszionizmus. A kérdés kifejtése önmaga külön tanulmányt igényelne. Most csak annyit, amennyi a legutóbbi mondottak lezárásához szükséges: A szimbolikus kifejezőeszközökkel, a szimbolista alkotómódszerrel, stílussal létrejövő versalkotás csirázhatik, formálódhatik, alakulhat a létrejöttét megelőző cikkben, publicisztikában, de impresszionista vers — az impresszionizmus sajátosságai magyarázat nélkül is magyarázák — nem nőhet ki cikkből, publicisztikából; mint már mondtuk, ebben az esetben csupán *tematikai összefüggés* lehetséges az emlegetett prózai műfaj és a vers között. Éppen ezért nem véletlen, hogy a tematikán túl, az — Adynál jellemzett — összefüggés a *Juhász-publicisztika* és a *Juhász-vers* között majd csak akkor fog elvétele jelentkezni, amikor költészetében már nem uralkodó versalkotómódszer az impresszionizmus.

Szövegiadási kérdések

Fejtegetésünk végén térjünk vissza a kiindulópontához: a kritikai kiadás kérdéséhez. A háromkötetes Juhász kiadásról megállapítottuk, hogy — a versanyagot a sajtó alá rendezők a klasszikusok szövegiadásának a Magyar Tudományos Akadémia szabályzatának szellemében, mintaszerű feldolgozásban adták közre. — Nincs mit hozzáfűzni e szavakhoz, valamint a sajtó alá rendezéssel kapcsolatosan tett egyéb elismerő megjegyzéseinkhez. Amiről szólni óhajtunk, a jelenleg érvényben levő kritikai kiadási szabályzatnak egyik olyan előírása, amelynek előnye mellett gyengesége, hátrányos volta éppen a mostani kiadás tanulmányozásakor világosodott meg. A szabályzat legfőbb alapelve — a költő, az író műveinek lehetőség

szerinti tökéletes szöveghűséggel történő közreadása, valamint az alkotások sorrendje tekintetében az elérhetően teljes időrendi egymásután. — Nincs olyan irodalomtörténész, aki ne értene egyet ezzel az alapelvvel. Hiszen a — különböző körülmények folytán változott, romlott — szövegek helyreállítása nélkül nem végezhetünk megnyugtatóan kutató munkát, s a művek időrendje ugyancsak mellőzhetetlen alapja a költői, az írói mű tanulmányozásának. Az időrendi hűségre törekvő kiadás tüstént szembeötlő hátraütője azonban, hogy elkülönítés nélkül a kronológia kásahegyébe halmozza a gyerek — és ifjúkori kísérleteket, a költő által kötetbe kiadásra érdemtelennek tartott verseket az érett alkotásokkal; felbontja az egyes verskötetek koncepcióját, valamint ezen belül a ciklusokat. A szabályzat módot ad ugyan arra, a Juhász kiadás is él e lehetőséggel, — hogy pl. külön részben közli az úgynevezett *utánszókat*, a *rögtönzéseket*, az *énekkari szövegeket*, a *kétes hiteltű verseket*, a *költő műfordításait*, s mindazokat az írásokat, amelyek nem tartoznak az életmű szerves egységébe. Ezek a lehetőségek azonban nem változtatnak azon a körülményen, hogy a költői életműnek időrendbeli csoportosításban történő közreadása amennyire nélkülözhetetlen eszköze a tudományos kutatásnak, ugyanannyira hátrányos is az irodalomtörténet más jellegű, s legalább ilyen lényeges célkitűzései számára. Ezek a hátrányok költőgyéniségek szerint változó, egymástól eltérő nehézségeket vonnak maguk után.

Vessünk egy pillantást Juhász Gyula példájára, hiszen magát a problémát is az ő verseinek kritikai kiadása vetette fel. A költő emberi alakja, életműve és sorsa — szó volt már erről, — ifjúságom óta foglalkoztatott. Foglalkoztatott filológiai összefüggéseiben is, különösen amikor a második világháború idején műveinek kiadásával foglalatostkodtam. Annak idején úgy véltem, hogy Juhász Gyula hányatott élete során nem sok gondot fordított kézírataira. Ezzel a vélekedéssel függött össze az a feltételezés, hogy versköteteteinek összeállítására sem fordított különösebb figyelmet. Midőn lehetősége nyílt művei kiadására — így hittem, — azokat a verseit gyűjtötte össze, amelyek éppen keze ügyében voltak. Feltételezésemet alátámasztani látszottak Juhász kutatásaimnak egyes eredményei. Köteteinek közelmúltbeli, újabb áttanulmányozása azonban meggyőzött arról, hogy hajdani feltételezésem téves következtetésre épült. Ma már világosan látom: — Juhász Gyula rendkívüli tudatossággal szerkesztette köteteit. Egy-egy verskötetete nyomdára való előkészítésekor határozott kompozíciós elvek vezették, s végiggondolt kompozíciós elvek érvényesültek a kötetben belül, az egyes versciklusok megalkotásakor is. Meggyőződtem arról, hogy Juhásznak azok a verskötetetei, amelyeket ő rendezett sajtó alá — és a köteteken belül a ciklusok — nem kevésbé önálló műalkotások, mint a maguk külön egységében egyes versei.

Juhász Gyula felvázolt példája persze nem egyedi kérdés. Hiszen a ciklus Petrarca óta — bizonyos értelemben az antik irodalomban gyökerezve — mindég alkotás volt; a versalkotások sorából a költő megteremtette, szerves, megváltozhatatlan, zárt egység. A ciklus művészi, a kötet és az életmű egészét és részkérdéseit is jellemző vonásaival, törvényszerűségeivel irodalomtörténetírásunk csak elvétve foglalkozott eddig. Pedig Balassitól kezdve, lírikusaink szinte egymást követő sorban — a modern ciklusteremtés egyedülálló mesterén, Ady Endrén át, — egészen napjainkig, a művészi értelmezés, a megértés és a tudományos következtetés egész sorára nyújtanak lehetőséget. A hazai irodalomtörténetírásban a ciklusalkotás mindeddig, csaknem kizárólag a régi irodalom kutatóit (*Eckhardt Sándort*, *Klanciczay Tibort*, *Gerédy Rabánt*, *Bóta Lászlót*, *Komlowszki Tibort*, *Pirnat Antalt*) foglalkoztatta. De éppen az ő eredményeik mutatták meg, hogy még a filológia, a szövegkritika is sikereket érhet el ezen a területen. — A közbevetés után visszatérve a kritikai kiadási szabályzat alapján, az időrend kereteiben felbontott verskötetek és ciklusok kérdéséhez: Ha a *kötet* és a *ciklus* maga is alkotás, a kritikai kiadási szabályzatnak nem kellene-e a sajtó alá rendezéskor ugyanúgy tiszteletben tartania, miként tiszteletben tartja az egyes versek szövegeit, ezek hűséges közreadását?! — Azt hiszem, a válasz csak *igen* lehet. Jól tudom, a probléma megoldása nem egyszerű. Megnyugtató javaslatot magam sem tudnék tenni. A nélkülözhetetlen időrendiség fenntartása

mellett a *kötet* és a *ciklusalkotások* megőrzése a kritikai kiadásokban jelenleg szöges antipólus. De olyan antipólus, amelynek feloldása feltétlenül indokolt; szakemberek elemző tanácskozása nyilván eredményre vezethetne?!

Amit elmondottunk, megvitatandó, jelentős probléma. Azonban akármennyire jelentős kérdés, nem érinti és nem érintheti azt a nagy teljesítményt, amit az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt, régi és újabb klasszikusaink tudományos közreadásával irodalomtörténészeink megalkottak. A már befejezett Balassi, Rimay, Fazekas és Petőfi kritikai kiadás, a folyamatban levő Mikes, Vörösmarty, Arany, Jókai, Mikszáth, Ady, Juhász és Tóth Árpád megjelent, valamint megjelenés előtt álló kötetei legújabb irodalomtörténetírásunk kiemelkedő filológiai teljesítményei. A *kötet* és a *cikluskonceptiók* problémája csupán a kritikai kiadások munkálatai során, „menet közben” — jelen esetben a kritika részéről — felvetődő, újabb megoldásra váró feladat.

*

Mindez — újra mondom, — megvitatandó probléma. De, amiről nagyon röviden még szólni szeretnék, úgy hiszem: nem is lehet vitatkozás tárgya. — Ez azonban már nem tartozik a tudományos célt szolgáló kritikai kiadások kérdéskörébe. — Klasszikusaink nagy példányszámban megjelenő, népszerű kiadványairól van szó. Az utóbbi időben e téren semmivel sem indokolható jelenségnek lehetünk tanúi. Távoli és közelmúltbeli klasszikusaink életművét mind gyakrabban adják közre olyan módon, hogy a dolog érdeme szerint alig különböznek ezek a kiadások az akadémiai lenyomatoktól. Nem arra gondolok, amit a sajtó alá rendezők ilyenféleképpen szoktak megfogalmazni: — Kiadásunk az akadémiai kritikai szöveg „alapján” készült. — Ezt a gyakorlatot csak helyeselni lehet. Hiszen nemcsak a szakemberekhez, a versolvasó közönséghez is a *hiteles szövegeknek* kell eljutni. Sokkal inkább gondolok arra, hogy e népszerű célú kiadások érdemleges változtatás nélkül követik a kritikai kiadások szerkezeti rendjét, felépítését, s csupán olyan módosításokat hajtanak végre, amelyek *nem a lényeges jegyek dolgában*, hanem csak formálisan teszik a sajtó alá rendezett köteteket népszerű kiadássá. Valami hasonlóak lehetünk tanúi Juhász Gyula *Összes verseinek* (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.) kétkötetes, bibliapapíron megjelent kiadása esetében is. A tudományos célú kiadás nagyterjedelmű jegyzetapparátusát elhagyja ugyan ez a lenyomat; az akadémiai publikációtól eltérően itt egységes helyesírással közöltetnek a versek; de átveszi, egyáltalában nem hajt végre módosításokat: az időrendi alapon felépített szerkezeti beosztáson. Illetőleg az utóbbin történik módosítás: a kronológia rendjében más helyre kerül néhány Juhász-vers, amelyeknek keletkezési dátuma tekintetében a kritikai kiadás megjelenése óta újabb, végleges eredményre jutott a sajtó alá rendező. Kell-e mondani: — ezek a módosítások alig érintik a költő könnyebb megközelítésének, nagysága előtérbe helyezésének ügyét. Öszvér megoldás ez; formálisan népszerű kiadás, de lényegileg a tudományos célú elrendezés jegyzetektől megcsonkított, a cél érdemét tekintve alig módosított mása. A Juhász „népszerű” kiadás egy példa a sok közül. Nagy példányszámban megjelenő, népszerű célokat szolgáló, de az akadémiai tudományos kiadások szempontjainak, rendszerének lényegét „átmentő” Juhász-kiadás mellé felsorakoztathatnánk más klasszikusaink, hasonló jellegű „népszerűsítés”-ét. Sajnos ez a gyakorlat aligha mozdíthatja elő azt a szép törekvésünket, hogy klasszikusaink eleven áramként járják át, s növeljék a közgondolkodást. Ellenkezőleg, akarva, nem akarva táplálják azt a régi rossz „hagyományt”, hogy a klasszikus egyenlő a *beporosodottal, az unalmassal*; régen — a mi ifjúságunkban emlegetni szokott — *kötelező olvasmánnyal*.

Juhász Gyulát — sok évtizeddel ezelőtt, tizenhét-tizennyolc éves koromban — a maga sajtó alá rendezte versköteteiből ismertem meg, s az első ismerkedés nyomán, kortársainak sorában a legjelentősebbek között éreztem a helyét. Jól emlékszem arra is, hogy amikor utóbb elolvastam ennek a nagyon is egyenetlen életművű költőnek addigi alkotásaiból — még ha Zolnai Béla közre is működött, de mégis — maga válogatta, *Hárfa* (1929) című gyűjteményét,

igy gondolkodtam magamban: — Ha csak ezt az antológiát ismernénk Juhász Gyulától — tudva azt, hogy az egykorú viszonyok következtében jelentős politikai verseinek egy jó hányada itt nem jelenhetett meg, — alkotásának a magyar líra sok évszázados áramában a legjelentősebbek között jelölnék ki a helyét. — És most, a „népszerűsítő” kiadás kapcsán lehetetlen nem gondolni arra: — Hogyha van olyan olvasó, bőségesen van a fiatalok körében — aki e szép kiállítású, két kötetes lenyomatból teszi magáévá Juhász költészetét, aligha ismerhet fel benne jelentősebbet, mint egy középszerű költőt. — Mert hiszen, — kell-e ismétetni? — az akadémiai, tudományos célokat szolgáló kiadás szempontjait, rendszerint lényegében átvevő kiadás időrendjében bennfoglalatlanként a gyerek és ifjúkori zsengek, majd a ciklusok és a kötetek eltűnnek; zárt rendjük felhíglal a költő által okkal, vagy ok nélkül, kötetben soha nem gyűjtött többnyire nem jelentős versek tömegével. Ilyen módon a remekművek bujkálásra vannak, ítélve; csaknem eltűnnek, a megháromszorozódott versanyagban; szinte keresni-kutatni kell őket.

Габор Толнаи

ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ДЬЮЛЫ ЮХАСА

(Заметки на полях критического издания произведений Дьюлы Юхаса)

В связи с выходом в свет трехтомника стихотворений Дьюлы Юхаса (1883—1937) автор освещает с новых аспектов многочисленные проблемы творчества поэта. Первая часть статьи посвящена анализу начального периода творчества поэта, формирования его индивидуального стиля. В начале столетия его связывают узы тесной дружбы с Михаэлем Бабичем и Дежё Костоланьи. Стихи Юхаса в этот период однако, кажутся еще более консервативными, чем стихи его друзей-поэтов. В его стихах ощущается сильное влияние произведений венгерских и иностранных поэтов (Верлена, Самена, Ницше, Уайлда и др.). В связи с созреванием индивидуального стиля поэта автор статьи тщательно анализирует процесс становления формы венгерского сонета, опровергая обвинение Юхаса Костоланьи в том, что якобы эту форму Юхас перенял от него. Подчеркивается, что венгерский сонет, созданный Костоланьи, бесспорно оказал на Юхаса влияние, однако, этот факт не уменьшает значение созданных Юхасом сонетов. В стихотворениях Юхаса по сравнению с более чекаными, «ювелирными» сонетами Костоланьи все более стали доминировать живописные, импрессионистские методы.

В следующей главе статьи рассматриваются связи между стихотворениями и художественной прозой Юхаса. Юхас создал сравнительно мало прозы художественного характера. Большую часть его прозы составляли статьи, очерки, публицистические работы. Наиболее важное произведение в прозе Юхаса — повесть «*Душа Орбана*» возникло в 1924 году, другой замечательный рассказ «*Блудный сын*» — в 1925 году. Оба произведения имеют автобиографический характер и вместе они, аналогично произведению Миклоша Радноти «*Месяц близнецов*» и Дьюлы Йиллеша «*Народ стеней*» являются завершением и итогом лирики поэта до этого времени. Автор статьи останавливается и на вопросе о взаимосвязях стихов и публицистики Юхаса, сопоставляя их с характерными чертами взаимосвязей стихов и публицистики Эндре Ади. При этом обращается внимание на такое интересное явление, что в то время, как у Ади не одно стихотворение готовилось и формировалось в предыдущих публицистических работах, то большинство статей Юхаса возникло после стихотворений на аналогичные темы. Подчеркивается, что между стихотворениями и публицистикой Юхаса можно обнаружить лишь тематические связи, однако, его публицистика не содействовала формированию стихотворений (как у Ади). Разная практика поэтов объясняется различиями в творческих методах и стиле Ади и Юхаса. Символистические стихи Ади могли зарождаться в публицистических статьях, очерках, но импрессионистские стихи Юхаса не могли вырасти из публицистики. У Юхаса возможна только тематическая связь между публицистикой и поэзией.

В заключительной части статьи рассматриваются специальные вопросы, связанные с критическим изданием стихотворений Дьюлы Юхаса.